

Странният самотник от африканските савани

Васил Големански

Имах възможност да срещна един-единствен път това наистина странно животно в южната част на Република Гвинея и срещата с него остана завинаги в паметта ми. Това се случи една вечер през далечната 1962 г. в околностите на град Нзерекоре, недалече от границата с Брега на слоновата кост, където бях преподавател по биология.

По-късно научих, че това наистина е един от най-странните обитатели на африканския континент, единствен представител на семейство бозайници, представено в миналите геологични епохи с повече родове и видове, от които днес е оцелял само един. В миналото представители на

това странно семейство са обитавали и Балканския полуостров (вкл. България), но днес от тях са намерени само костни останки.

В околностите на града, а и недалече от моето жилище, имаше госта разнообразни термитници, но между тях се открояваха

високите пирамидообразни жилища на егрите африкански термити от рода *Belcositermes*. Те бяха с внушителни размери – височината на заострените им кули достигаше до 3 – 4 м, а обиколката им в някои случаи бе не по-малка от 3 – 5 м. По време на размножителния период на термитите от тях излитаха хиляди полово зрели мъжки и женски термити, които местните хора ловяха, препичаха на лек огън и ядяха като семки. Такива се продаваха и в пликчета на улицата срещу дребни суми. В основата на големите термитници често се виждаха и различни

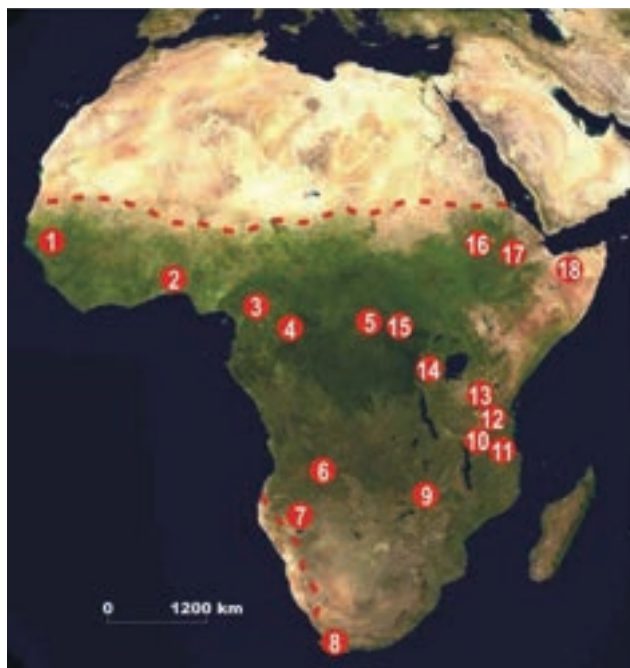
В преддверието на „дома“

гунки и отвори, някои от които направени от термитите работници за вентилация на огромното жилище, а друга част от различни ровещи животни, и те бяха значително по-големи.

Една вечер, след залеза на слънцето, минавайки покрай един от тези големи термитници, забелязах една по-голяма гунка с диаметър около 40 – 50 см, пред която спрях за минута от любопитство. За голяма моя изненада от нея веднага се показва изплашено животно с големина на прасе или язовец, но с много дълга муцуна и наострени големи, подобни на магарешки, уши. Първоначално и двамата бяхме изненадани и вцепенено се гледахме няколко секунди, но след това странното животно бързо изскочи от гунката, шумгуна се в близките храсти и повече не го видях. Реших, че това не е хищник, щом така бързо и страховито се оттегли.

Справката със Зоологическия атлас на африканските бозайници още същата вечер показва, че това е един от необикновените обитатели на африканския континент, наречен от местните хора „земно“, или „почвено“ прасе, защото изравя и живее в гун-

ки и ходове в почвата. В тях се укрива през деня, а навечер ги напуска, за да търси храна през нощните часове. Неговото име на английски език е Aardvark, в което е запазено в известна степен старото му африканско име „erdvark“, но популярни са и имената „Африканска мравешка мечка“ („Anteater“), „Термитна мечка“ („Termiteater“), „Земно прасе“ („Eart pig“) и др. На български език той е известен и като тръбозъб, вероятно поради това, че е единствен съвременен представител на един гревен разред животни – Tubulidentata. Зоолозите са му дали научното име *Orycteropus afer* и са го класифицирали в отделно семейство – Orycteropodidae, от класа на бозайниците (Mammalia). В минали геологични епохи семейството на съвременната мравешка мечка е било по-богато на рогове и видове. Счита се, че неговите предци са се появили на африканския континент през плицена, т.е. преди около 65 – 70 милиона години. По-късно, през олигоцена, са съществували вече 5 различни рода с около 15 вида, но днес е оцелял единствено рогът *Orycteropus* с единствен вид – *O. afer*. Той обитава днес

Разпространение на *Orycteropus afer* на африканския континент

почти 1/3 от африканския континент, но само на юг от Сахара, липсва и на о-в Мадагаскар. Поради това, че Африканската мравешка мечка живее в изолирани малки популации и често в географски изолирани райони с различни климатични условия на огромния континент, зоолозите са описали досега, главно по външни морфологични различия, 17 различни подвидове, които често носят имената на страните, в които живеят, напр. етиопски, сенегалски капски, анголски и пр.

Външният вид на Ориктеропя е доста странен и го прави един от най-необикновените съвременни бозайници. Тялото му е удължено – овално, с извита гръбна страна, и е покрито

с рядка космена покривка. Дължината на възрастните екземпляри е между 1 и 1,30 м, но са описани и животни с дължина до 2,20 м. Притежават заострена назад опашка с дължина до 60 – 70 см, която е подвита и прибрана към тялото. Теглото на възрастните животни също е внушително и достига до 80 кг. Особено характерна е главата, която е силно удължена в остра муцуна или зурла. Тя завършва с разширен подвижен диск, подобен на този при свинете, на който са разположени двете ноздри. Поради особеностите тубуларен строеж на зъбите Ориктеропът, както и семейството, към което принадлежи, са класифицирани от учениците в отделен разред в класа на бозайниците – Tubulidentata. Ноздрите са много добре развити и със сложен строеж. Те имат 10 носни канала, значително повече в сравнение със съвременните плацентни животни

и човека. Поради това животните имат отлично обоняние и усещат отдалече живите термитници и мравуняци. За това

В търсене на любимата храна

помага и отличният слух, а огромните уши улесняват приемането и на най-малките шумове. Предполага се, че при приближаването до един термитник или мравуняк Ориктеропът може да познае по шума дали той е обитаем или не, преди да започне да го рови и прониква в него. Животните имат и много дълъг, раздвоен както при змиите език, който също е много подвижен и достига до 25 – 30 см дължина.

Главното оръжие на Ориктероп за добиването на храната му, копаенето на дупки и ходове за укриване в почвата, както и за защита от нападатели при внезапно нападение са масивните къси крака, снабдени със здрави нокти, подобни на копита. Когато открие мравуняк, животното започва бързо да го разравя и естествено стотици мравки се хвърлят да опазват жилището си. Тогава Ориктеропът пуска в ход дългия си език, върху който веднага се нахвърлят и залепват десетки самоотвержени мравки. Той бързо прибира и облизва езика с жертвите, след което операцията се повтаря многократно до нахранването му. Големите термитници, обитавани от стотици хиляди термити, също са чест обект на нападенията му. Въпреки че те са изградени от много твърди, подобни на кирпич стени, нападателят лесно разравя дупки и ходове в тях със здравите си крака и нокти, често се настанява целият вътре и стотиците защитници на термитната колония стават лесна жертва на дългия му лепкав език. Той често използва термитниците и като място за укриване и почивка през деня.

Обикновено Ориктеропът си изравя на закрито място по-дълбоки дупки в почвата – гнезда, в които се прибира сутрин и прекарва деня. Изследователите на биоло-

На разузнавателна разходка с мама

гията и поведението на животното забелязали, че около неговите дупки и ходове много често растат особен вид диви африкански краставици. Оказало се, че въпреки че е ентомофаг, Ориктеропът похапва и растителна храна, но това са единствено дивите краставици. С изпражненията си той разсейва семената на дивите африкански краставици около своите укрития и затова те се развиват толкова често около жилищата му. Според някои биолози това е особен вид симбиоза между Ориктеропус и този растителен вид.

Основната храна на мравешките мечки обаче са мравки и термити. За да се нахрани такова сравнително едро животно с дребните насекоми, са необходими доста усилия. Ориктеропът излиза навечер от скривалището си и започва да обикаля района наоколо. Наблюдавано е, че той винаги се движи с наведена до почвата глава, високо вдигнати уши и опипва района, движейки се на зиг-заг. Обикновено за една нощ изминава около 3 – 5 км в търсенето на гнезда на мравки или термитници, но съществуват и сведения, че понякога той изминава и разстояния до 30 км, и то главно през първата половина на нощта. Чрез наблюдения е ус-

Термитник в саваната – любимо място за храна и почивка през деня

В зоопарка, при липса на мравки и термити, Ориктеропус приема и течна храна

мановено, че при хранене един Ориктероп поглъща до 50 000 мравки или термити. По време на дъждовните периоди в саваните и горите на Африка често могат да се видят огромни потоци от мравки, които напускат наводнените райони и търсят спасение на по-високи места и по дърветата. Това е „звездно“ време за мравешката мечка, защото тя бързо открива и преследва надземните колонии от бягащи мравки и поема лакомо жертвите, без да рови гунки и ходове, което все пак изисква доста физически усилия.

В резултат на многогодишни наблюдения е установено също, че Ориктеропът живее през по-голямата част от годината напълно самотен и избягва присъствието на други индивиди от вида в своя район на обитание. Съешаването на мъжките и женските става един път годишно, обикновено през есенните месеци октомври-ноември, след което те отново се разделят. Бременността при женските продължава до 7 месеца, а раждането е обикновено през месеците май-юни. Новородените са напълно безпомощни, но след 8 – 9 седмици започват да поемат мравки и термити, а на 6-месечна възраст вече са способни сами да си правят гунки и ходове в почвата, да си търсят храна. Те напускат майчиното гнездо, за да заживеят също отделно и самотно до 2-годишна възраст, когато вече са полово зрели и готови за продължаване на поколението.

На африканския континент Ориктеропът се смята за необикновено, но и за полезно животно, защото се храни с мравки, които често проникват в жилищата в бедните африкански селища за храна или защита от проливните дъждове. Части от тялото му (кожа, нокти, зъби, сърце и др. органи) често се използват от местните магьосници, каквито все още се намират в много африкански селища и райони, за направа на магия, специални муски за здраве и защита от животни и врагове. Особено ценни са зъбите на животните, от които се изготвят ук-

Акад. Васил Големански е професор по протозоология и зоология на безгръбначните животни, един от водещите специалисти у нас. Директор на Института по зоология при БАН (1988 – 2003). Член-кореспондент на БАН (1997) и академик (2003).

рашения за носене на врата или ръцете и които носят щастие и любов. В много райони на Африка месото на Ориктеропус се използва за храна, тъй като е близко по вкус и качества до свинското, а опашката на животните се ценят като особен деликатес. Въпреки че видът днес не се среща в Египет, той вероятно е бил познат на древните египтяни, защото изображенията на техния бог Сет твърде много наподобяват на Ориктеропус афер.

Първият *Orycteropus afer* бил доставен в европейска зоологическа градина през 1869 г. – в Лондон, и се оказало, че той бързо привиква към изкуствено отглеждане, но трудността за отглеждането му в много държави и градове идва от специфичната му диета. Със своя странен външен вид и поведение този африкански самотник винаги привлича и дълго задържа посетителите на големите и добре поддържани зоологически градини в света. ■